

Vízkelety András

BARTHA ANDRÁSNAK II. RÁKÓCZI FERENC FEJEDELMI BEIKTATÁSÁN ELHANGZOTT BESZÉDJE

Rákóczi Ferencnek Marosvásárhelyen megtartott fejedelmi beiktatásakor még egyszer felragyogott Erdély régi dicsősége. Az Esze Tamás talpasaitól elindított, negyedik éve folyó nemzeti szabadságharc ez évben (1707) érkezett el a végső elszánt lépéshez, az ausztriai ház trónfosztásának deklarálásához. Közvetlenül az onódi országgyűlést előzte meg az utolsó erdélyi fejedelmi inauguratio, miközben Rákóczi még végső tárgyalásokat folytatott XVI. Lajos követével Desalleurs márkival, a hathatós francia segítség reményében.¹

A beiktatás ekkor már csak formáság volt, hiszen Rákóczit az erdélyi rendek már 1704-ben Gyulafehérváron fejedelemmé választották, a hadjárat azonban inkább a Felvidékhez kötötte eddig a fejedelmet. Így nem csoda, hogy a régóta halasztott ünnepi aktust oly külsőségek kíséretében rendezte meg Erdély, hogy híre még a nagyszombati jezsuita kollégiumba is eljutott.²

Az inauguráció megünneplésére 1707. április 5-én, a Marosvásárhely előtt elterülő Posta-réten került sor. Pekry Lőrinc üdvözlő szavai és Rákóczi válasza után „ítélőmester Bartha András uram a condiciókat felolvassván, úgy tette le az hitet a felséges Fejedelem. Itélőmester uram pedig szép facundiával perorálván, az mikor elvégezte volna, adhortálta a környül álló Rendet vivat vivat vivat kiáltásra, melyet az egész népnagy kiáltással elkövetett.”³ Bartha Andrásnak erről a kétségtelenül nagy sikert aratott szónoklatáról Thaly Kálmán közlése nyomán⁴ mindeddig feltételezte, sőt biztosra vette a tudomány, hogy a beszéd belekerült az 1707. I. törvénycikk szövegébe. Márki Sándor is ebben a hitben idézte a törvénycikk néhány sorát.⁵

Az alább közölt, 18. század eleji kéztől származó kézirat az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának egyik konvolutumából került elő.⁶ A hiányos, ma csak két levélből álló darab Jankovich Miklós gyűjteményéből, eléggé sérült állapotban jutott a Nemzeti Múzeum birtokába. A szöveg kétségkívül Bartha Andrásnak a fejedelmi beiktatáson elhangzott beszédjét rögzíti, a címen kívül bizonyítja ezt a szónoklat zárószavai, amelyekre Aszalay Ferenc fent idézett levele is utal.

Bartha András itélőmester a nagyborosnyói Bartha-család harmadik generációjának tagja,⁷ Apor Péter verse is mint volt nagyborosnyói lakosról emlékezik meg róla 1741-ben.⁸ Bartha András Rákóczi erdélyi hívei között jelentős szerepet játszott.⁹ Az 1704-i gyulafehérvári országgyűlés alatt több aktát mint protonotárius írt alá,¹⁰ majd 1705. január 27-én az erdélyi konziliumba titkárnak jelölték, és különböző államügyekben megbízatásokkal látták el.¹¹ Itélőmesternek még 1704-ben, a gyulafehérvári országgyűlésen választották meg az erdélyi

¹ Vö. ÁLDÁSSY ANTAL: az 1707. évi onódi országgyűlés története. Századok, 1895.

² „... tall pompa, qualem Transilvania nunquam vidit...” A nagyszombati jezsuita rendház naplója 1706–1707. Kazinczy Gábor másolatában. OSzK. Kézirattár. Quart. Lat. 2524/IV. f. 159.

³ Aszalay Ferenc levele Károlyi Sándorhoz, Marosvásárhely 1707. apr. 6-án. Közölve: ifj. BIÁS ISTVÁN: Adatok II. Rákóczi Ferenchez. Marosvásárhely 1909.

⁴ THALY KÁLMÁN: A marosvásárhelyi trónbeiktató országgyűlés törvénycikkei. Történelmi Tár. 1897. 577–606.

⁵ MÁRKI SÁNDOR: II. Rákóczi Ferenc. III. k. 604–605. Ugyanígy: ESZE TAMÁS: A kolozsvári nyomda II. Rákóczi Ferenc szolgálatában. Magyar Könyvszemle, 1955. 292.

⁶ Jelzete: Quartu. Lat. 2291. ff. 36–37.

⁷ PÁLMAJ JÓZSEF: Háromszék vármegye nemes családjai. Sepsiszentgyörgy 1902. 50.

⁸ Br. Apor Péter verses művei és levelei, Szerk.: dr. SZÁDECSKY LAJOS. Bp. 1903. Monumenta Hungariae Historica. 36. k. 171.

⁹ Vö. ifj. BIÁS ISTVÁN: II. Rákóczi Ferenc beiktatása az erdélyi fejedelemségbe. Rákóczi Album. Marosvásárhely 1907. 21.

¹⁰ KISS ISTVÁN: II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választása. Századok, 1906. 219.

¹¹ Második Teleki Mihálynak életéről való maga írásai ab anno 1703 usque ad annum 1720. Teleki Mihály kéziratos naplójának másolata. MTA Kézirattár. Ms. 10. 210. ff. 117., 126.

rendek, mégpedig nagy egyetértésben: „... megnyugodván nemzeti Nagyborosnyói Bartha András atyánkfia sinceritásában, igaz hazafiságában és mostani ügyünkben valósággal comprobált nagy affectiojában communi voto per libera suffragia megírt atyánkfiát pro interim választottuk ítélő mesternek, erős hittel publice megesküdvén, az mű választandó Kegyelmes Fejedelmünk igaz hűségire.”¹²

Az inaugurációt követő országgyűlés után Rákóczi propositioi és az országgyűlési articulusok kinyomtatási ügyében a fejedelem megbízásából Bartha András tárgyalta Telegdi Pap Sámuel kolozsvári nyomdással.¹³ A labanc Cserei Mihály — Bartha Andrásra nézve nem éppen hízelgő szavak kíséretében előadott — véleménye szerint az articulusokat is Bartha fogalmazta: „Bartha András, egy rossz melancholicus alávaló ember forgolódván igen Rákóczi mellett, kit ítélőmesternek tett vala, kuruczvilágban ugyan meglehet, de másként még ítélőmester deákjának is rossz lett volna, annak a bolond embernek conceptusa lón az a mocskos articulus, mintha szóval szitokkal levághatnák a római császár hadát.”¹⁴ Később azonban ő maga is „jó jurátusnak” nevezte Barthát.¹⁵ Bizonyos, hogy a most előkerült beszéd és az 1. törvénycikk gondolatmenete és stílusa sok hasonlóságot mutat. Thaly Kálmánnak a két szöveget azonosító véleménye valószínűleg szintén Cserei idézett szavain alapszik.

A szabadságharc bukása után Bartha Erdélyben maradt. 1713-ban nevét megtaláljuk Nagyborosnyó azon lakói között, akik III. Károlynak hűséget esküdtek.¹⁶ 1725-ben Sepsiszekben hivatalt töltött be, rá két évvel pedig már nem volt az élők sorában.¹⁷

A néhány oldalnyi szöveg — még így csonkán is — az államtudományban, teológiában járatos, figyelemre méltó stíluskézséggel rendelkező szerzőre utal, és szép példája a 17–18. századi, képekben, hasonlatokban, körmondatokban pompázó, ritmikus, nem egyszer rímeket is megcsendítő barokk szónoki beszédnek. A szöveg nem egyszerű magasztalása a fejedelem személyének, hanem hazája jövőjéért, a társadalom jobb sorsáért aggódó, gondolkodó ember szól belőle az uralkodóhoz, akiben főképp „az egy közönséges jóra czélzó jeles virtusokat” említi ki. A bevezető latin részben, melyben talán az eredetileg magyarul elhangzott beszéd latin nyelvű kivonatát kell látnunk, az uralkodó és az alattvalók közötti egészséges kapcsolatot fejtegeti, s az előbbtől szeretetet, az utóbbiaktól pedig engedelmisséget kíván. A későbbiekben a bibliai példák mögött szinte már a felvilágosodás „egy közönséges jóra irányuló” eszméit halljuk, amikor olyan respublikát kíván, hol „a tudomány, bölcsesség, értelem nevedekjék, az igazság uralkodjék”, majd pedig a szabadságharc további eredményes folytatásához szükséges, de a társadalmi, politikai, vallási ellentétéktől leginkább Erdélyben megrepedezett nemzeti egységet hangsúlyozza a bibliai Lábán vetélkedő lányairól mondott hasonlatban.

A további elemzés helyett álljon itt azonban maga a szöveg. Mind a latin, mind a magyar nyelvű szöveg átírása betűhív. Csak az interpunkciós jelek alkalmazásában jártam el szabadabban, ahol ezt az értelem megkívánta. A feloldott rövidítéseket kurzív szedés jelzi.

Corona Inauguralis, seu Aggratulatio Votiva, solennitatem Inaugurationis in Principatum Regni Transsilvaniae Serenissimi Principis Domini Domini Francisci Dei Gratia Sacri Romani Imperij et Transsilvaniae Principis Rakóczi Partium Regni Hungariae Domini et Siculorum Comitis, nec non pro libertate Confoederatorum Regni Hungariae Statuum et ordinum ducis etc. Domini Domini Nostri Clementissimi devotissime Concludens, quem tamquam Coronam Inauguralem postquam sua serenitas more Consveto Inclytis Regni Transsilvaniae statibus super extracto in Campo extra Civitatem Marosvásárhelensem late patente Theatro die 5. Aprilis 1707 Juramentum deposuit, Solennitati apposuit Humilis et fidelis Servus Andreas Bartha.

Dominus qui vocat ea quae non sunt, tales excitat viros quales requirunt, Cum perditum reparare vult Principatum. Illa bene fundata Respublica, ubi Cum Principe Rectores et Gubernatores et Subditores obediens sunt. Illa tantum foelicia possunt appellari tempora, quibus Principes virtutes praestantes rerum positi sunt. Foelix Princeps, qui obeditur, sed longo foelior, Cui praeter Obedientiam et amor praestatur; obediendo quippe corpus defatigatur, amando vero animus nunquam satiatur. Beata Respublica, in qua Princeps obedientiam in subditis, et in Principe subditi amorem inveniunt, ex amore enim Principis obedientia in subditis, et ex obedientia subditorum amor in Principe nascitur.

Omnem Regni et Regis salutem ex hoc pendere, ut Rex bonorum Confoederatione gaudeat, et nullum scelerati locum relinquat. Tota Harmonia bonae gubernationis Principem [!]

¹² CSUTAK VILMOS: Háromszék fölkelése a Rákóczi-szabadságharc elején. Sepsiszentgyörgyi ev. ref. Székely Mikó-koll. értesítője. 1907. 41–42.

¹³ ESZE TAMÁS: i. m. 292.

¹⁴ Miklósvásárszéki Nagyajtai Cserei Mihály Históriaja. 1661–1711. Kiadta: KAZINCZY GÁBOR. Pest 1852. 376. hasáb.

¹⁵ Cserey Mihály névsora kortársairól. APOR PÉTER i. m. 285.

¹⁶ APOR PÉTER i. m. II. 596.

¹⁷ APOR PÉTER i. m. II. 177. és PÁLMAI JÓZSEF i. m. 50.

in puniendis malis et remunerandis bonis Consistit; Principem optimum non tantum justum, veracem, bonum, sobrium, Castum, sanctumque esse oportet, sed ut omnes ministros tales habeat, et circa se sui similes efficiat necesse est. Principes rerum omnium Domini, sed Justitiae ministri sunt. Bonum est sub lege Justa, sed multo melius sub Principe justo vivere.¹⁸

Főlséges Erdélyi Országai Fejedeleme nekünk Istentől adatot segedelem, Szabadulásunk Hajnalának fényes csillaga Meg ujulásunk Tavaszszának ékes virága jó kegyelmes Urunk, Fejünk Fejedelmünk.

Midőn már ma szemekkel láttyuk füleinkel halljuk valósággal tapasztaljuk amit régen kívánt szívünk és ohajtót lelkünk az Felsőged Fejedelmi személyét szavait szövetséges hittel velünk egyben való köttetését, nagjub örömmel és szeretettel telik bé szívünk lelkünk mint sem ki beszélhetné nyelvünk. Az nagy öröm és szeretet sok beszéddel bőven tele.

Felsőgeden kezdődik Felsőgedről az égből emelkedik és ismét le száll és Felsőgeden el meg nyugszik az mi örömmünk és szeretetünk.

Örülünk és örvendezünk Felsőgednek Felsőgeden midőn azokat a sok különböző, de csak azon egy közönséges jóra czélzó ritka Fejedelmi jeles virtusokat (mellyek a jó Fejedelmekben meg kívántatnak) Felsőgedben egy csomóban mint tulajdon házokban edgjut leni és lakni szemlélljük.¹⁹ Mellyekből mint megannyi csalhatatlan czimerekből és bizonyosságokból bizonyosan el hisszük, hogj Isten Felsőgedet nem haragjából tovább való büntetésünkre (mint ezelőtt ez hazának némeltyeket másoknak is sokakat), hanem jó kedvéből s kegyelméből meg szabadulásunkra áldattatásunkra Fejedelmünknek adta és ajándékozta. Ugyan is,

Mivel hogj az Isten magától való, magának mindenre elégséges telyes tökéletességu vagjonság;²⁰ azért maga magának magában ismérettel és szeretettel meg nyugovó objektuma czéllyas²¹ jó vége, magán kívül szükséges képpen nem vétetik semmire; sőt ha teszik szabadon eő néki magán kívül is munkáiban vitetetni és vagjonosságokat teni,²² mint hogj magatul el nem távozhatik, magát sem belső gondolattal, sem külső munkáival meg nem tagadhattya, azokban is azért magára néz, magára tér maga természeti tulajdonságait, maga és teremtet állati felül való igazgatását azokban mint egj le rajzolt táblákban és képekben adja ki, és repraesentálja, hogj a mint mindenek eő tölle és eő általa vadnak ugy eő rá nézve is: legjenek eő rá vitetessenek ismérettel és szeretettel eő vélle egybe kötetessenek. Mellyet mindenekben ugyan a bölcs elme szemlélhet de legvilágossabban az világi Birodalmokban Hatal-²³ védeljmezzé²⁴ Nemzetünk édes Hazánk mostani zürzavaros setét északjában tündöklő Magyar Nemzet Szövéténekét el oltani ne engedje, sőt már végre minden homályokat dissipálván Felsőgedben Nemzetünk ragjogó napját dél színben tündököltesse, ékeséce fel tölcse bé Felsőgedet tovább igaz értelemmel valóságos bölcsességgel, melly az Isten félelmében kezdődik szeretetben nevededik végeződik, hogj tugjon Felsőged bölcsen ki meni és bé jöni előttünk sőt az egész Magjar Nemzet előtt.²⁵

Másodczor aszt kívánnyuk, hogj azon Isten az Felsőged Fejedelmi székét erősicse meg igassággal igassággal²⁶ itélettel Josággal kegyességgel és irgalmassággal készcsen és épécsen

¹⁸ Magyarul: Beiktató beszéd vagy alázatos üdvözlés, amely a nagyságos fejedelemeink, Rákóczi Ferenc úrnak, Isten kegyelméből a szent római birodalom és Erdélyi fejedelmek, a magyarországi Partium urának, a székelyek comesének, valamint a szabadságért szövetkezett magyar karok és rendek vezérének az erdélyi fejedelemségbe való ünnepélyes beiktatását lezárta, amelyet mint beiktató beszédet, miután önmagysága szokás szerint az erdélyi tekintetes rendeknek a Marosvásárhely városán kívül eső mezőn épített tágas emelvényen 1707. április 5. napján az esküt letette, ünnepélyesen elmondott a fejedelem alázatos és hűséges szolgálója Bartha András.

Az Úr, aki létrehozta a nemlétezöket, oly férfiakat támaszt, akikre szükség, van, ha elveszett fejedelemséget akar megújítani. Az a jó alapokon nyugvó állam, amelyben a fejedelemeink az előljárók, kormányzók és alattvalók engedelmesek. Csak azokat az idöket nevezhetjük boldognak, amikor erényekben ékes fejedelmek uralkodtak. Boldog az a fejedelem, akinek engedelmeskednek, de még boldogabb, akinek az engedelmeségen kívül szeretettel is adóznak; az engedelmeség ugyanis kifárasztja a testet, a szeretettel azonban sohasem telik be a lélek. Boldog az az állam, ahol a fejedelem az alattvalóknak engedelmeséget lel, az alattvalók pedig a fejedelemben szeretetre találnak. A fejedelem ugyanis szeretetével engedelmeséget ébreszt az alattvalókban, az alattvalók engedelmege pedig szeretetre készíti a fejedelmet.

Minden birodalom és király üdvössége attól függ, hogy a király a jók szövetségének örüljön, és a bűnösöknek ne engedjen teret. A jó kormányzat teljes összhangja abban áll, hogy a fejedelem büntesse a rosszat és jutalmazza a jót. A kiváló fejedelemeink nemcsak igazságosnak, igazmondónak, jónak, józannak, tisztának és szentnek kell lennie, hanem minden szolgáját számon kell tartania, és környezetét önmagához hasonlóvá tennie. A fejedelmek mindennek urai, de az igazságnak szolgálói. Jó dolog igazságos törvény alatt, de még jobb igazságos fejedelem alatt élni.

¹⁹ Csaknem ugyanezt a hasonlatot használja Ráday Pál a nemesi kompánia eskütételén mondott beszédében 1707. nov. 13-án. Beniczky Gáspár naplójából, Rákóczi Tár. I. k. 62 – 63.

²⁰ A. m. substantia.

²¹ A. m. önmagának célja.

²² Azt bizonyítja, hogy Isten teremthet rajta kívül álló szubstanciákat is.

²³ A kéziratból itt kb. egy levélnyi rész hiányzik.

²⁴ A kézirat meze csonkán maradt szóval folytatódik.

²⁵ A hasonlat alapja az Újszövetségben: Jn. 10; 9 – 10.

²⁶ Tévedésből kétszer írva.

Felségednek állandó országot hogy ez Felséged országa érjen és országlása érjen sok időt Isten előtt szép csendes békeségben, ne hadgia félbe sőt vigye jól végbe Isten Felséged által el kezdett és eddig előment kezének dicsőséges munkáit külgje el Felségeddel kalauzul, oltalmul paisul és vezérül minden Hadi expeditioiban dolgaiban az Jehova ez eo orczájának Angjalát és az Isten seregének Hadnagyját hogj meg tapodgya, roncsa és aláza Felséged előtt minden ellenséget miglen ki hozza Felséged által az Ausztriai Háznak rabságából az Magyar Nemzetet, mint régen Mojses által az Pharaonak fogságából az Izraelt. Szárassa meg annak ki hozását veres tenger módgyára akadályoztató hatalmát és erejét és vigje bé annak megszáradásával a régi hoszas háboruságnak és magunk földönkőn való számkivetésnek bujdosásnak, sőt rabságnak kietlen pusztájáru a régen ohajtot szép békeségnek Canahánnyába Felséged vezérlését kivet²⁷ seregét és Hiveit, hogy az Olajfák hegyének (Magyar Birodalomnak) már régen a két nagy Imperiomok között ketté való válása Északra és Délre való szakadása után A Magyar Nemzett Republicájának, estvére sőt setétes czakára hajlott idején, légjen már állandó világosság és légjen az a hej is valósággal olajfáknak hegye, bocsássá elő fojamatyát mindenik tengerre. Hogj az Felséged Birodalma és Bölcs országlása alatt a Joság és hűség igazság és békeség a mi uczáinkon egjmást elől találják, őszve békélyenek és egjmást szépen csokollyák.²⁸ Sok romlasi s háborusagi után a Republica es abban az Ecclesia Felséged Kegjes szárnyai alatt vegjen pihenést, meg épülyön virágozék és meg nyugodgjék. Abban a tudomány bölcseség értelem nevedgjék az igazság uralkodgyék, az edgyesség, szeretet mindenek közt gyarapodgjék, mértékletesség békeség, bőség a földet bétellyék, Istent bszantó erőt vött Nemzecséges sok vétek meg szünynyék és mindennémű jót adgjon Isten földünkben. Szeressék edjmast az Attyafiai; Rachel Leara ne iréjgkedgjék; Lea Rachelhez idegny szivel ne viseltessék Bilha s Zilpa²⁹ mindeniket segécsék es fogyatkozásokbul fel épécsék, és mind négjen mint Recepták sőt Uniták egjmást szeretettel edgienesen és csendesen el szenvedgjék, szaporodgjanak és szaporitassanak jó fiaiot a Republicanak mint köz Attyoknak hasznosokot, es azokat jó erkölcsökben s bölcseségben haza szolgálattýára felnevellyék, Ne ullibi reperiantur et vivant Julý Caesaris aureae pecudes,³⁰ haszontalan és tudatlan here barom módra senki ez hazában ne élylen és légjen. Az lévén valóban boldog ország mellyben mindenek az magok munkájokbol és nem mások verétékéből élnek.

Harmadszor Aszt kívánnyuk, hogj azon Isten tégje minden környül valo hatalmasságok Méltóságok keresztény Királyok és Fejedelmek előtt becsületessé a Felséged Fejedelmi személyét. Mesze földre terjesze jó hírét, szerezen és adjon Felségednek mindenek előtt olyan nagy nevet hogj Felségedet mindenek szeresék sokan félyyék és Felségednek, az [haza]nak³¹ ártalmára meg háborítására [senki] ne igyekezék.

Végezetre mindezeket és ezeken [kívül] mellyeket szóval ki nem mondhatunk közöllye Isten Felségeddel Felséges [Urunk] Fejedelmünk Második Rákóczi Ferencz Jó Kegjelmes Urunk az Felséged Fejedelmi személyéhez és székéhez szükséges lelki testi áldásit javait és kegyelmeit Mellyeket a mint mindnyájan szivesen kívánunk ugj közönségesen kiáltuk Vivát vivát Vivát.³²

Nagy Miklós

KIADATLAN JÓKAI LEVELEK A BUDAPESTI JÓKAI ROKONSÁG KÖRÉBEN

Az alábbiakban a nagy írónak főként a távolabbi rokonság körében őrzött leveleit közöljük, egy kivételével az eredeti példányok nyomán. Sorrend tekintetében az időrendet tartottuk szem előtt, az egyes levelek leíróhelyét közvetlenül a szövegközlés után adjuk. Az eredeti helyesírásához abban is ragaszkodtunk, hogy Jókai nyomán igen takarékosan bántunk az ékezetekkel. Jókainak ez a vonása bizonyára nemcsak a gyors írásra, hanem a dunántúli nyelvhasználatra is visszavezethető. A feltűnő írásbeli hanyagságok után [!] jelet tettünk.

²⁷ A. m. követő.

²⁸ A Zsoltároskönyv képe: „justitia et pax osculatae sunt”. Zsolt. 84; 11.

²⁹ Rachel és Lea, ill. Bala és Zelfa Jakob patriarka apósának, Labánnak lányai, ill. szolgálói. Gen. 29–30.

³⁰ Magyarul: Sehohsem legyenek és éljenek J. C. arany marhái. — Munkátlan, hasznavehetetlen emberekre vonatkozó szólásmondás.

³¹ A kézirat itt helyenkint olvashatatlánná vált, a szavak értelem szerint kiegészítve és pótolva.

³² Vö. Aszalay Ferenc idézett levelével.

(Címzés nincsen. A levélpapír jobb szélén tintával, budai és bécsi lutrizszámok vannak feljegyezve.)

Kedves drága Szüleim!!!

Ezen alkalommal, több szükségem lévén, írok haza Kedves drága Szüleimnek ugyan is: Görög-grammaticát kellene vennem, de jobb volna még is ha a bátyámét eltetszene [!] küldeni Domonkos Sándorné asszonyától, ki jövő héten fog Posonyba feljönni, nehogy nehogy majd mást kelljen vennem; másodsor szükségem van azon írásbeli Példákra, melyekben írott s nyomtatott betűk, s az azokkal való írás van metszve; több szükségem is volnának még, de mivel, nem sürgősek, inkább elhalgatom [!] Itt Posonyban minden házban legalább öt hat beteg van, a nagy hideg miatt, de én, az Istennek hálát adhatok egészségemért, s kívánok Kedves drága Szüleimnek jó egészséget, s minden jót. Mellyek után

vagyok, s maradok
K. Dr. Szüleimnek
holtig szofogado fajok
Jokay Móricz

Febr. 15. én
1837.

(Versóján)

Meine lieben Eltern!

Da ich mehrere Bedürfnisse habe, so schreibe ich Ihnen duchsiese [!] Gelegenheit einen Brief. Denn ich bedürfe eines griechischen Grammatiks, wesswegenes [!] gut wäre wenn Sie jenes, was mein Bruder hat mir schicken möchten denn so möchte ich nicht einen neuen kaufen und ich bedürfe noch einiger Exemplare die ich ebenfalls zu Hause habe. Da in Pressburg herrscht eine grosse Krankheit die so genannte Grippe, ich bin aber dochgesund [!] und wünsche Ihnen ebenfalls Gesundheit. Die Zsigmondyschen¹ lassen sich Ihnen empfehlen

ich bleibe auch

Ihr
gehorsamer Sohn
Moritz

den 15. ten Febr.
1837.

A levél dr. Zsindely Ferencnének, Hegedűs Lóránd leányának, Jókay Károly dédunokájának tulajdonában van.

(Címzés: Tekintetes Jókay Károly úrnak. A Ns Város árvai gyámnokának testvéri szeretettel. RKomárom)

Pest. 1846. Nov. 9.

Kedves bátyám.

Molnár József² úr testvére, János, ki Olaszhonból visszatérvén s most itt szándékozván metelepedni, valahol akárhol jószágot kíván venni vagy haszonbérteni mire nézve általam egész bizalmasan kér, hogy ha szerét teheted, tudd ki: valyon a Somogyi féle Banai³ jószágot a Milkovicsek nem akarják e minden áron megszerezni 's ha nem, mikor lesz annak utósó árvereltetése?

Én magam részéről most meglehetősen el vagyok foglalva, mindennap hat óra hosszat készülünk Szentmihályival a censurára. Az irodalomban is nagyszerű várandóságoknak nézünk elébe, mellyek mihelyt valóvá lesznek, professor bátyámnak irandó levelemben azonnal tudósítani foglak felőle mindnyájakat. Előlegesen is annyit írhatok, hogy a Divatlappal⁴ és Életképekkel a legszebben kibékültünk és illetőleg szövetkezénk, ez utóbbi munkámnak minden ivéért 30 pftot ajánlott.

Majd akkor megírom azt is: mire mentem⁵ a nyugtató dolgában?

Különbben egészséges vagyok. Csókolom kedves anyám kezeit — tégedet,⁶ Klárikát, Gézát, prof. bátyámat, Esztit, Marit, csókollak és üdvözöllek 's maradok szerető testvéred

JMóricz

A levél dr. Zsindely Ferencné tulajdonában van.

¹ Zsigmondyschen: Zsigmondy Sámuel professor és családja Jókai pozsonyi szállásadói voltak.

² Molnár József: Jókai pesti principálisa.

³ Bana: nagyközség Komárom megye gesztesi járásában.

⁴ Divatlappal és Életképekkel... kibékültünk: célzás a Tizek ismert írói megmozdulására, majd az írói „sztrájk” befejezésére.

⁵ — -vel: olvashatatlan név.

⁶ Klárikát, Gézát, prof. bátyámat, Esztit, Marit: Csontos Klárá, Jókay Károly feleségét és kettejük Géza fiát. A másik három név Eszter nénjére, annak férjére, Váli Ferencre és leányukra, Marira vonatkozik.

(Címzés:

Tekintetes Nemes Asvai Jókay
Károly urnak testvéri
szeretettel

Rév Komáromban)
Pest Aug 22. 1848 [?]

Kedves bátyám

Ezennel küldöm főnökeimnek adott térítvényedet. — Elischer ellennyugtatót adott, minthogy állítása szerint térítvényedet nem vette. Ledniczky levelét — őt magát honn nem találva⁷ — segédének átadtam. — Ma voltam Osztrólczy k. táblai ülnöknél, oldala mellé felesküvendő nagyon ovott, [!] hogy a macskamuzsikákban sem mint actor, sem mint publicum részt ne vegyek, — épen ma van egy⁸ Tisza ő méltósága tiszteletére készülöben, de nekem sem idöm sem kedvem hozzá.

Csókollak és üdvözöllek mindnyájatokat. Klárikát,⁹ Mariet 's minden áldás[t] óhajtva rátok vagyok

szerető testvéred
Móricz.

A levél érdekes fényt vet Jókai óvatos politikai magatartására — noha az is meglehet, hogy inkább csak családját akarja megnyugtatni.

(Címzés: Tekintetes Pulay Mária asszonyságnak, T. Jókay József ur özvegyének
fiui tisztelettel

RKomáromban)

Kedves anyám.

Az én ajánlatom Konkoly Lászlóné¹⁰ asszonysághoz csak egy megtisztelési szándék volt ő iránta, melynek elfogadása vagy el nem fogadása rám nézve semmi lekötélést nem von maga után,¹¹ minél fogva én semmit sem restelnék annyira, mintha a tisztelt rokon hölgy ezen csupán rokonai figyelemből eredő ajánlatomat valami alkalmatlankodó pártfogást¹² háj-hászásnak magyarázná. Azért kérem kedves anyámat: világosítsa fel egyszer alkalmas időben tisztelt rokonunkat, hogy e közeledő lépésem nem történt valami *segélyezési kérelem* képen, a mire, hála Istennek, szükségem nincsen, újabb időben generosus kiadóim által annyira el lévén halmozva becsületesen fizetett munkákkal, hogy ez évben megtart az eddig felvállaltak teljesítése, s a későbbiekre is¹³ remélek kiadót nyerhetni, miután mult évi munkáim¹⁴ első kiadása már eddigelé is elkelt, sőt németre fordítva két kiadást ért meg s most Florenczben olaszra is fordítatik [!]; tehát részvét hiányáról nem panaszkodhatom.

Sorsom ennyiben tűrhető.

A küldötteteket mind én, mint nőm szívesen köszönjük, Adjon az ég ez új évben kedves anyámnak jó egészséget, bátyámnak sok beteljesült reményt s mindnyájunknak elég okot arra: hogy boldogok legyünk.

Kedves anyám kezeit s rokonainkat csókolva maradok
kedves anyámnak

szerető fia
Móricz

1851 Jan 7.

A levél Tőry Tibornénak, Hegedűs Sándor unokájának, Jókay Károly dédunokájának tulajdonában van.

⁷ segédének: eredetileg segédnének volt írva, utóbb a *né* szótag kihúzva.

⁸ Tisza ő méltósága: Tisza Lajos, a hírhedt bihari adminisztrátor, a nagy pecovics.

⁹ Marie: Váli Mari.

¹⁰ Konkoly Lászlóné az ógyallai Konkoly család sokszoros rokonságban volt a Jókayakkal. Eötvös Károly szerint már Jókai Mór úkapjának, I. Sámuel feleségének nagyanyja is Konkoly leány.

¹¹ után: javítás előtt *iránt* állott.

¹² pártfogást: utólag olvashatatlanul áthúzva.

¹³ későbbiekre is: is utólag betoldva.

¹⁴ Csataképek, Egy bujdosó naplója.

(Címzés: Tekintetes Pulay Mária asszonyságnak
T. ns Jókay József ur özvegyének
fiui tisztelettel

R. Komáromban)
Pest, Aug. 6. 1852.

Kedves anyám.

Nem akartam addig írni, míg Bertalanné lakását meg nem tudtam: ott lakik most is Kajdánál, Terézia városi nagykereszt utczában 16ik szám alatt; mint Kajdántól megértettem, nagyon öregszik szegény és mindég sír. Örömett kifizettem volna neki azt a kis tartozást, de most az atyafiság révén Szűcsné¹⁵ miatt olyan szép bajban vagyok, hogy alig látom a végét. Miután mindig azon sópáncodott, hogy rossz atyafi vagyok, mert nem látogatom, s maga hívott a házába lakni — most egyszerre felmond Jakab nap¹⁶ után 12 nappal, mert Cséryéket akarja oda fogadni. Csak legalább korábban mondott volna fel, de illy későn már az egész környékben nem kapok nekem való szállást, mert a mi jó és olcsó volt, mind ki van már véve, úgy hogy most kénytelen vagyok a következő félévre ötszáz pengő forintos szállást fogadni, mert olcsóbbat nem kapok s ilyenformán legalább kétszáz pengő forinttal [!] kötöm be az atyafiság ismeretséget, — és e mellett még az a kilátásom is van, hogy tavasszal megint hurczol-kodhatom, mert abban a drága szállásban nem óhajtok maradni.

Addig pedig legalább az vigasztal, hogy ha kedves anyám vagy Károlyék Pestre jönnek, hozzánk fognak szállani, a mit legnagyobb örömmel reménylünk, kivált nőm, ki előre is örvend azon szerencsének, hogy szeretetét bármi tekintetben is bebizonyithassa komáromi rokonai iránt; addig is csókoljuk kedves anyám kezeit kedves bátyámat és szeretett családját tiszteljük és csókoljuk számtalanszor.

Kedves anyámnak szeretve tisztelő fia
JMóricz

A levél dr. Zsindely Ferencné tulajdonában van.

(Címzés: Tekintetes Jókay Károly urnak testvéri szeretettel

R. Komáromba.)
Pest 1853 Jul. 8.

Kedves bátyám

Lehetetlen ezekben a napokban Pestről kimozdulnom. Festetics¹⁷ ügyei a lehető legrosszabb lábon állanak, s ami a leggonoszabb, minden tekintetben bizonytalanságban vagyunk állása felől; sem azt nem tudjuk, hogy le fog e köszönni, vagy leteszik e,¹⁸ vagy megerősítik e¹⁹ az általa készített budgetet, a mi köztünk mondva: képtelenség. Ő tökéletesen eljártszotta a hitelét. Most meg kapta magát a legkriticusabb perczben elment, tudja a patvar hová? Képzelheted, hogy milyen tühegyen állok én itt most a lappal; ha itthon volna, rögtön leköszönnék a szerkesztésről, de távollétében nem hagyhatom el. — Leveletem ne igen mutogasd, mert a közönségemet megriasztja, pedig azért nem szűnök meg szerkeszteni, csak hogy a Délibábot, mely mint „nemzeti színházi lap” a mostani szerkesztői firmával nem maradhat, más nominális szerkesztő neve és más készen álló concessio alatt fogom folytathatni. Addig lehetetlen eltávoznom.

Csókolunk mindnyájatokat, Kedves anyám kezeit, mihelyt ügyállásom megszilárdul, sietünk üdvözlésekre,

Isten veled. Őiel

Szerető öcséd
JMór

A levél Tőry Tiborné tulajdonában van.

¹⁵ Szűcsné: valószínűleg Szűcs Lajosné, Jókai nagyanyjának nővére, vagyonos asszony, aki még 1870 tájt is élt. Jókai említi az Arany emberhez függesztett *Utóhangokban*.

¹⁶ Jakab nap: július 25.

¹⁷ Festetics: Festetics Leó gróf a Nemzeti Színház igazgatója (1852–54), a Délibáb megalapítója. Igazgatása alatt a színház súlyos anyagi zavarokkal küzdött, ő maga is igen népszerűtlen volt.

¹⁸ leteszik

¹⁹ megerősítik: az -e kérdőszók mindkét esetben utólag betoldva.

(Címzés: Jókay Károly urnak testvéri szeretettel RKomáromban.)

Pest, 1855 25

6

Kedves bátyám.

A minap Hetényi Károlytól nem csak levelet, de egy csomó könyvet is küldtem kedves anyámnak; nem tartom ugyan valószínűtlennek, hogy Carolus Komárom helyett Debreczenbe utazzék, s ha véletlenül még most is itt találánám Pesten, akkor sem ő rajta csodálkoznám, hanem magamon, hogy mint tudtam rábízni valami küldeményt. Mindenesetre kérlek, hogy tudósíts, ha ilyenforma küldemény a napokban nem érkeznekk hozzátok, mert olyan könyvek is vannak közte miket Konkoly Elekéknek kell megkapni; hogy legrosszabb esetben újra megküldhessem. Az édes anyámnak írt levelet megjelíték a Tarka életnek azon példányába téve, melly édes anyámnak van czimezve. Abban a levélben a sok között megírtam azt is, hogy most gonosz időket élünk; a cholera olly mértékben grassal Pesten, hogy a legjózanabb embert is képes megdöbbsenten. Tegnap Csengery halálán volt; a mult éjjel engem is előkapott a baj; pedig egyes egyedül voltam itthon, mert egész háznépem kinn van a Svábhegyen. Szerencsémre annyi dolgom van, hogy nem érek rá a kedélyemet nagyon elfoglaltatni a félelemmel, a mi a cholérának leggonoszabb alapja. E miatt míg ezek a criticus idők el nem múlnak, sem mi nem mehetünk Komáromba, ti se jőjjetek Pestre. Jövő hónapban Róának szabadság ideje lesz, akkor reménylek veletek találkozhatni. E héten kezdem meg nagy regényemet²⁰ a Pesti Naplóban. Most nagy építkezésben vagyok: egy földátvágásnál száz öl igen jó épület köre találtam, abból építetek [!] istállót és majorosházat; kertem igen szépül, ha lejöttök, meg fog lepni.

Csókollak mindnyájotokat, kedves anyám kezeit. Isten őrizzen benneteket.

szerető öcséd

JMóricz

A levél dr. Zsindely Ferencné tulajdonában van.

(Ismeretlen címzetthez. Gyászkeretes levélpapír.)

Hochverehrter Freund

Ich habe eine schöne Bitte an Sie. — Die Familie Káldy²¹ möchte ein Paar Sommermonate in Fiume zubringen. Nur sind aber die Reisespesen dabei beträchtlich. Sie stehen mit der Direction der Südbahn in freundschaftlichem Verhältnis, Konnten Sie nicht im Sinne der beigefügten Promemoria für die mir sehr befreundete Familie eine Erleichterung seitens der Südbahn Direction verwirken?

Unsere bekannte Angelegenheit²² geht ihrem natürlichen Verlauf entgegen.

Mit allen grüssen

Ihr aufrichtigster Freund

Jókai Mór

Budapest. 1887 18

6

Amint a következő levélből kitűnik, a címzett az Adria Tengerhajózási Társaság valamely vezető személyisége lehetett. Közismert, hogy Jókai Hegedűs Sándor fáradozásai folytán igazgatósági tagja volt a vállalatnak.

A levél dr. Zsindely Ferencné tulajdonában van.

(Az előbbi címzetthez. Gyászkeretes levélpapír.)

Hochverehrter Freund

Endlich werden die Káldys doch nach Fiume kommen, dank ihrer gütigen Fürsorge.

Nun von unserer Sache.

Vorgestern nach der Theaterenquète sprach ich mit Minister Orczy.

Er eröffnete mir, dass er bei seiner jüngsten Ankunft in Wien directe vom König wegen Ihrer Sache berufen wurde.

Seine Majestät war in guter Laune, und machte sogar kreuzfidele Witze, trug aber seine Bedenken vor, ob denn Ihre Decorirung nicht zu früh sei? Ob solche nicht noch ein wenig auf sich warten liesse?

Hierauf entgegnete Orczy Sr. orczy²³ Majestäts, dass Sie wirklich grosse Verdienste um

²⁰ nagy regényemet: A régi jó táblabírák 1855. július 2-án indult meg a Pesti Naplóban.

²¹ Káldy: Káldy Gyula a 80-as években az Operaház főrendezője, később annak igazgatója, jeles zeneszerző. Jókai bensőbb ismerősei közé tartozott.

²² unsere Angelegenheit: a következő levélben említett kitüntetésre célozhat.

²³ Minister Orczy: br. Orczy Béla „Öfensége személye körül miniszter” ebben az időben.

unsere Handel und Verkehr haben, dass es Ihren Bemühungen gelungen die Adria zu retten, und selbe lebensfähig zu gestalten, und er somit die Bitte des Handelsministres bei Sr. Majestäts dringend unterstützen muss. Hierauf gab dann Seine Majestäts seine Einwilligung.

Ich füge noch meinerseits hinzu, dass Ihre Auszeichnung nicht sowohl in Ihrem Interesse, als in der Wohlfahrt unserer Adria gewünscht wird, die so viele offene und geheime Feinde besitzt.

Wenn jetzt der Erfolg noch nicht kommen soll, da hört mein Dasein auf.

Meine herzlichsten Grüsse

Bpest 1887 Jul 9.

Ihr ergebenster

Jókai Mór

A levél dr. Zsindely Ferencné tulajdonában van.

(Címzés: A boríték elveszett, a levél Feszty Árpádné szül. Jókai Rózához szól a Rivierára.)

Kedves Leányom

A mi drága Masikánk²⁴ születés-napjára küldtem én egy hegedülő babát, de nagyon tartok tőle, hogy a postai és vámszorompói teketóriák miatt nem fog megérkezni a napjára; azért küldök neked 30 lírát levélben, hogy végy ott helyben a Kedvesnek valami játékot s add át neki az én és Anyád nevében. Csókollak benneteket. Legyetek egészségesek. Mi itt Ketten minden poharat a ti egészségetekre kociztunk. Jó időtök van ugy hiszem. Nálunk rettenetes jó idő van: nem akar hó esni. Volt nálam Demjanovich,²⁵ mindent rendben talált.

Kérek add át Margitkának²⁶ szíves üdvözetemet

Budapest, 1898 Jan 27

Szerető apád

Jókai Mór

A levél Feszty Masa tulajdonában van.

(Címzés: A boríték nem maradt meg. A levél Bródy Sándorhoz szól.)

Kedves Sándorom!

Igen szépen kérek, légy szíves ő méltóságával gróf Festetich Andor igazgató úrral az én nevemben értekezni a *Levente* darabom szereposztása ügyében. Azért kérek fel erre Téged, mert Te a darabot is ismered, meg a Nemzeti Színház művészeit is jobban, mint én.

Csupán egy szerepre nézve van határozott óhajításom Jáhel szerepét Jászai Mari művésznőnk által kivánnám személyesíteni. [1] Az ő művészete lebegett előttem, mikor azt a darabot írtam s nagyon lekötelezne az Igazgatóság, Veled együtt, ha az ígen tisztelt művésznőt e szerep elvállalására felszólítaná. Egyebekre nézve mindent az intéző körök bölcs belátására bízok.

Szíves baráti üdvözetem mellett maradok

öreg barátod

Bps 1898 február 17

Dr. Jókai Mór.

Mint a következő levélből kiderül, Jókai óhajítása nem teljesült, Jáhel szerepét nem Jászai alakította.

E levél megjelent a *Jövendő* Jókai emlékszámban (1904. május 8. 19. szám 9—10 l.) Bródy Sándor közlésében és kommentárjával, amelyben erősen sürgeti az addig még elő nem adott *Levente* színrevitelét. Másodközlését nem annyira a *Jövendő* nehezen hozzáférhető volta miatt véltük szükségesnek, hanem inkább azért, hogy a másik teljesen ismeretlen, ugyanilyen tárgykörből vett levéllel való összefüggést megmutassuk, és felemlíthessük a Jászai Mari tervbevett szereplésével kapcsolatos családi hagyományt.

A levél Bródy András tulajdonában van.

²⁴ Masikánk: Feszty Masa, Feszty Árpád és Jókai Róza kisleánya.

²⁵ Demjanovich: Jókai háziorvosa.

²⁶ Margitkának: K. Szarvassy Margit, tanárnő, Fesztyné barátnője.

(Címzés: A boríték nem maradt meg, a levél Feszty Árpádnéhoz szól.)

Kedves Leányom

Itt küldök neked hatszáz lirát. Kérek, hogy a meddig még ott akarsz időzni, annak a költségét, meg az utazási költséget nekem jó előre számítsd ki és ird meg, hogy idején elküldhessem.

Mi ketten Árpáddal, hála Istennek, jól vagyunk, dolgozunk kiki a maga mesterségében erősen. Csak Ti hiányoztok.

Tegnap születésnapomon nálunk voltak malaczvacsorán Nedeczky, Sváb, Dárday, Gajary, Feszty Lajos és Béla, ma pedig vacsorán Árpáddal együtt Hegedűséknél leszünk.

Feszty Gyula Londonban jár, Árpád körképének kiállítását dorgában. Az itteni Körkép telkét, házat a kormány akarja megvenni jó áron, ezért most Árpádot (a beleegyezésért) nagyon kultiválják. Majd ő maga többet ír meg Neked erről.

A tervezett népszabadság körmenete a Kormány által helyeseltetett, a fővárosi tanács és képviselőlet által a tribünjog megadatott; az egészet elhalasztottuk pümkösd hétfőjére, a mi május 30-ra esik. Nevezetes nap!

Szintén elhalasztottuk a Levente előadását beleegyezéssel novemberre. Az igazgatóság nagy előkészületeket tesz, s teljes kiállítás költségvetését mutatta be. Jobb is lesz a jövő sasonra maradni.

A szerepkiosztás már megtörtént; szintén az én megkérdezéssel, Tarkócz lesz Márkus Emília, Halvaél Török Irma. Jahel azonban Hegyesi Marinak jutott. Hogy miért nem Jászainak; arra az illetők azt mondják, hogy nagyon előrehaladott korú már az ilyen szerephez. Mi azonban (már Te és én) könnyen kitaláljuk, hogy az is egy államtitok, a Dreifus, a mit nem lehet a közönség előtt tárgyalni. Hát így is jó lesz Marika majd csak tűzbejön, ha a szerepe rákényszeríti.

Csókollak mind kettőtöket, Margitkát szívesen üdvözlöm, jó egészséget kívánok, a viszontlátásig

Bp. 1898. febr. 19.

szerető apád
Jókai Mór

*Azért praecisirozom az illetőséget; mert legközelebb Mari nénéd tett nálam egy kibékülési látogatást Etelkával,²⁷ a Rózsuzska temetése után, melynek végjelenetében, távozás közben azt hangoztatá, hogy „csókolom a gyermekeket”. Én erre azt mondtam neki, hogy a gyermekek a Rivierán vannak, csak Árpád van ide haza. Arra Mari nénéd felszörnyedt: „Árpádot nem csókolom”.²⁸ Vacsoránál elmondtam Árpádnak: roppant nagyot kaczagott rá. Én is. De az remekül is volt adva.

NB. Az idő nagyon szép.

„Mi azonban (már Te és én) könnyen kitaláljuk, hogy az is egy államtitok”: Jókai itt arra céloz, hogy Feszty Árpád és Jászai Mari között valaha szerelmi viszony volt, amely Feszty házassága miatt bomlott fel. A nagy művész nő a szakítást teljes szívből sohasem tudta elfelejteni, és úgy látszik ezért nem akart Feszty apósának darabjában szerepet vállalni.

Jókai levele cáfolja Váli Mari azon állítását (Emlékeim Jókai Mórról. Bp. 1955. 388.), mely szerint Fesztyné távollétében Jókai nyomorúságos kosztón élt a svábhegyi villában 1895 után. A levél eredetije Ogyallán van a Feszty rokonság tulajdonában. Jelen közlés a Feszty Masánál levő pontos másolat alapján.

*

Hálás köszönet illeti a levelek tulajdonosait, hogy e kedves emlékeket oly készségesen kölcsönözték ki lemásolás és mikrofilmzés céljából. Ezenkívül Feszty Masa szíves tájékoztatásai az öregkori levelek életrajzi háttérét, rejtett célzásait is megvilágították. Azt hiszem ez a kis csokor is meggyőzheti az olvasót arról, hogy Jókai összes leveleinek kiadása nemcsak időszerű, de igen sok hasznosat és érdekeset is ígérő feladat.

²⁷ Etelka: Ihász Lajosné, Jókai Károly leánya. Váli Mari náluk lakott.

²⁸ Árpádot nem csókolom: A családi hagyomány szerint Váli Mari engesztelhetetlenül haragudott Feszty Árpádra Etelka férjhezmenetele óta, mivel Feszty egy akkoriban közzsájon forgó tréfas ötletével lehetetlenül tette azt, hogy Mari néni az ifjú Ihász házaspárral együtt menjen nászútra Itáliába.